

ВІДТВОРЕННЯ АНГЛІЙСЬКИХ ІМЕННИКІВ НА ПОЗНАЧЕННЯ “ВИПАДКОВОГО” ПЕРСОНАЖА В УКРАЇНСЬКОМУ ТА РОСІЙСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДАХ

Досліджено та проаналізовано прийоми перекладу англійських тематичних “неозначених” і “нових” іменників-підметів на позначення “випадкового” персонажа українською та російською мовами у стилістично нейтральних висловлюваннях. Встановлено, що згадані іменники у цільових текстах повинні оформлятися детермінативом – неозначеним займенником “якийсь” / “какой-то” або прономіналізованим числівником “один” – з метою уникнення комунікативних помилок та непорозумінь.

Ключові слова: актуальне членування речення (функціональна перспектива речення), тема, неозначений артикль, “неозначений” і “новий” іменник, “випадковий” персонаж.

Згідно з теорією швейцарського лінгвіста Ш. Баллі, за допомогою так званих актуалізаторів слова аналітичних мов здійснюють перехід із “мови” у “мовлення”. Без актуалізаторів слова існують лише в абстракції. Так, наприклад, займенник *this* (цей) у сполученні *this book* (ця книга) зв’язує віртуальне поняття “книги” із книгою, представленою у певній констигуації. У флективних мовах слова менше потребують опори на зовнішній актуалізатор, оскільки їхні флексії є своєрідними актуалізаторами. У зв’язку з тим, що іменники аналітичних мов майже не зберегли флексії, в усному чи писемному мовленні вони повинні оформлятися певними актуалізаторами, що слугують для них граматичними зв’язками [1, с. 93–94].

Зауважимо, що у сучасних мовознавчих працях термін “актуалізатор” вживається як узагальнена назва на позначення детермінативів, артиклів, кванторних слів і нульових показників [2, с. 84]. Вказуючи на важливість актуалізаторів в аналітичних мовах, не треба недооцінювати їхню роль й у синтетичних. Саме вони, як зазначено у дослідженнях О. Падучевої [2], беруть участь у створенні денотативного статусу іменникових груп.

Наше дослідження присвячене прийомам передавання значень, що їх набувають англійські іменники, оформлені одним з найуживаніших актуалізаторів – неозначеним артиклем, – засобами української та російської мов. Згідно з концепцією сучасної теорії перекладу – комунікативній моделі перекладу, – яка вважає переклад, як і мову, засобом спілкування, варто говорити не про переклад англійського артикля як граматичного елементу, а про передачу тих комунікативних функцій, які він виконує в інформативній структурі вихідного висловлювання [3, с. 7–9]. Як зазначають лінгвісти, неозначений артикль (або його відсутність у випадку числової форми множини іменника) надає іменниковій групі статусів “неозначеної” та “нової” [4, с. 278–279].

Артиклю як граматичному елементу англійської мови присвячено чимало праць – мовознавчих, перекладознавчих, контрастивних. У контрастивних працях [5; 6] артикль розглядається як основний граматичний засіб вираження категорії означеності/неозначеності в англійській мові. Його функції та значення порівнюються з різними засобами вираження цієї категорії в неартиклевих мовах. У перекладознавчих працях, підручниках та посібниках автори подають виключний список лексичних одиниць, що можуть слугувати відповідниками англійського артикля в українському та російському перекладах [7; 8; 9]. Зазвичай пояснення щодо використання тієї чи іншої мовної одиниці у тексті перекладу здійснюється з позиції передачі функціональних значень категорії означеності/неозначеності.

Оскільки артикль є також одним із показників нового/даного у висловлюванні, способи відтворення його функцій у цільовому тексті розглядаються й у межах комунікативного синтаксису [3; 10]. Зокрема, перекладознавці вказують на можливість передачі артиклевих значень у цільовому тексті за допомогою синтаксичних трансформацій вихідного речення, зумовлених збереженням компонентів актуального членування.

Як зазначають мовознавці, артикль відіграє значну роль у текстотворенні: за його допомогою здійснюється побудова зв’язного тексту [11, с. 66]. Тому правильна передача його функцій засобами цільових мов не можлива без урахування результатів досліджень лінгвістики тексту. У зв’язку з цим, наше дослідження проводиться не у межах висловлювання, а у межах аналізу зв’язних контекстів. Таким чином, недостатнє вивчення прийомів передачі комунікативних функцій англійського артикля засобами української та російської мов зумовило актуальність нашого дослідження.

Мета статті – дослідити способи відтворення функцій англійського неозначеного артикля, що надає іменниковій групі статусів “неозначеної” та “нової”, у стилістично нейтральних висловлюваннях.

Зазначимо, що предметом дослідження нашої статті є англійські іменникові групи, які є темою висловлювання, виконують синтаксичну функцію підмета і зберігають її у цільовому тексті. У статті розглядаються прийоми перекладу англійських іменників, актуалізація яких здійснюється виключно за допомогою неозначеного артикля.

Надаючи референту, позначеного іменником, статусу “неозначеного”, мовець, пристосовуючи своє мовлення до свідомості читача, передбачає, що слухач не здатен ідентифікувати цей референт і, відповідно, вибрати його серед інших [4, с. 293]. Термін “новий” характеризує об’єкт чи інформацію як таку, що раніше не повідомлялася і є невідомою із конституції. На гадку В. Чейфа, термін “щойно введений” краще б передав зміст цього статусу [4, с. 282]. Статуси “неозначений” і “новий” часто поєднуються один з одним, оскільки, якщо слухач не у змозі ототожнити референт, то малоімовірно, що цей референт уже був у його свідомості.

Попри усталену думку, що темою повідомлення повинен виступати відомий референт, низка лінгвістів [2; 12; 13] вказує на випадки орієнтації як англійського, так і українського та російського висловлювань на “нове” за наявності “даного” у їхній структурі.

Перекладаючи тематичний “неозначений” і “новий” іменник-підмет, треба враховувати синтагматичні зв’язки того висловлювання, що його містить. Як відомо, синтагматичні відношення у мовленні встановлюються між висловлюваннями, що слідують один за одним. Логічно побудоване мовлення характеризується відносною щільністю синтагматичних зв’язків і односторонньою спрямованістю синтагматичної залежності, яка проявляється у тому, що кожне наступне речення будується на базі попереднього. Іншими словами, темою наступних висловлювань стають елементи множин попереднього контексту. Послаблення синтагматичних зв’язків та порушення одностороннього характеру синтагматичної залежності простежується у випадку зміни сюжету. У таких випадках тема наступного висловлювання визначається уже не попереднім, а наступним контекстом [14, с. 34, 35]. Тому у функції теми українського та російського висловлювань мовознавці [15, с. 621; 16, с. 263] не рекомендують вживати об’єкти чи локативи, що не належать до елементів множин, які описувалися у попередньому контексті. Повідомлення про такі елементи вказує на те, що попередня тема завершена, і вводиться нова тема (новий сюжет). Порушення цього правила зумовлює неправильне сприйняття тексту: новий елемент може сприйматися як такий, що належить відомій, раніше введеної множині.

Проте у мовленні простежуються висловлювання, які орієнтовані на особу чи предмет, що є елементами множин, які не описуються ані у попередніх, ані у наступних контекстах. Такі референти мовознавці називають “випадковими”, “побічними” персонажами [12, с. 216], оскільки їхня поява у тексті не зумовлена раніше викладеними подіями, і контекст не містить вказівок на те, що вони мають будь-які інші зв’язки з головними персонажами, крім факту перебування в одному просторовому та часовому проміжку чи якогось випадкового контакту (на кшталт запитання про те, як кудись пройти), не суттєвого для розвитку основної сюжетної лінії. Додамо, що поняття “випадковий” персонаж поширюється не лише на осіб, а й на предмети, ситуації тощо.

Українські та російські іменники, що позначають “випадкові” персонажі, актуалізація яких здійснюється лише методом включення у ситуацію, оформляються у мовленні детермінативом – неозначеним займенником “якийсь” / “какой-то” або прономіналізованим числівником “один”. Уживання згаданих лексичних одиниць дозволяє уникнути комунікативних помилок та анулювати значення “означеності”, яке виникає у цих іменників, завдяки лінійно-інтонаційній структурі речення. Лексичні засоби вираження значення “неозначеності”, накладаючись на лінійно-інтонаційну організацію речення, виявляються сильнішими за типологічно-акцентну позицію, що свідчить про “означеність” [17, с. 252].

Враховуючи виклад, можна сформулювати умови, за яких англійські іменники на позначення “неозначених” та “нових” референтів, що виступають темою повідомлення, повинні оформлятися займенниками у перекладі українською та російською мовами: детермінативів у цільових текстах потребують ті іменники, які позначають елементи множин, що їх не описували у попередньому контексті.

Для ілюстрації цього твердження розглянемо прийом перекладу англійської “неозначеної” і “нової” іменникової групи *a fur importer* (торговець хутром) у поданому нижче контексті українською та російською мовами: “*He would pull himself out of the mire; he would make a man of himself again; he would conquer the evil that had taken possession of him... Tomorrow he would go into the roaring down-town district and find work. A fur importer had once offered him a place as driver. He would find him tomorrow and ask for the position. He would be somebody in the world. He would...*” (O Henry).

Переклад українською мовою: “*Він вилізе з цього бруду, він знову стане людиною, він перемаже те зло, яке заповонило його... Завтра він піде в метушливу ділову частину міста і знайде собі роботу. Один торговець хутром пропонував йому колись місце возія.*”

Завтра він знайде цього торговця і попросить узяти його на те місце. Він знову буде людиною Він буде...". Переклад російською мовою: "Один меховщик предлагал ему как-то место возчика".

Нульовий актуалізатор у перекладі при іменниковій групі *торговець хутром / меховщик* зумовив би сприйняття референта, позначеного цим іменником, як "означеного" та "відомого" або створив би ефект розриву повідомлення про нього з попереднім контекстом, що передбачало б введення нової сюжетної лінії зі згаданим персонажем. Іншими словами, повідомлення про нового референта вимагало б від наступного контексту відповіді на запитання *Що відбулося з цією особою далі?* Проте наступні висловлювання не дають відповіді на це запитання, оскільки вони розвивають попередню сюжетну лінію, і згадана особа чи будь-які елементи, пов'язані з нею, не стають вихідним пунктом подальших повідомлень. Крім того, якби персонаж *a fur importer (торговець хутром)* ставав би темою наступного сюжету, то в тексті оригіналу іменник, що використовується для його позначення, оформлявся б означеним артиклем. Таким чином, нульовий детермінатив при іменнику на позначення зазначеної особи в українському та російському перекладах порушував би логічну послідовність викладу інформації. З метою уникнення комунікативної помилки та непорозуміння у цільовому тексті перекладачем вжитий детермінатив – прономіналізований числівник "один".

Зазначимо, що вибір актуалізатора у цільовому тексті визначається знанням/незнанням особи, щодо якої у контексті проявляється емпатія, референта, про якого вона повідомляє. Зокрема, прономіналізований числівник "один" вводиться у цільове речення у тих випадках, коли з контексту зрозуміло, що мовець знайомий зі згаданим референтом, а займенник "якийсь"/"какой-то" вказує на відсутність у нього будь-якої інформації про цей об'єкт. У текстах із нульовою емпатією для оформлення "випадкового" персонажа вживають неозначений займенник.

Оскільки у наведеному вище прикладі емпатія проявлена щодо адресанта, і з конституції можна припустити, що мовцеві відома особа, позначена іменниковою групою *a fur importer (торговець хутром)*, тому в текстах перекладу вжитий детермінатив "один".

Наведемо ще один подібний приклад прийому перекладу англійського іменника на позначення "побічного" персонажа (іменника *a boy*) українською та російською мовами у поданому нижче контексті: "*She used to have little fancies that he would call at the house some time, and ask for her, with his sword clanking against his high boots. Once, when a boy was rattling a piece of chain against a lamp-post she had opened the window and looked out. But there was no use*" (O Henry).

Переклад українською мовою: "Траплялось, вона мріяла, що коли-небудь він зайде в цей будинок, і спитає про неї, і його шабля постукуватиме по ботфортах. Одного разу, коли якийсь хлопчик стукав ланцюжком по ліхтарному стовпу, вона навіть відчинила вікно й виглянула на вулицю. Але марно!" Переклад російською мовою: "Однажды, когда какой-то мальчик стучал цепочкой по фонарному столбу, она открыла окно и выглянула на улицу".

Зауважимо, що принципи вибору актуалізатора під час перекладу англійського іменника на позначення "випадкового" персонажа у висловлюваннях, межі яких охоплюють складну синтаксичну структуру, тотожні тим, що визначають вибір детермінатива у висловлюваннях, межі яких збігаються з межами речення.

Як уже зазначалося, актуалізаторів у перекладі не потребують іменникові групи на позначення окремих аспектів чи складових уже введених у розповідь осіб, предметів чи явищ (див. нижче приклад 1). Нульовим детермінативом оформляється також іменник, що позначає особу, предмет чи явище, окремий аспект чи складова якого була згадана у попередньому контексті (див. нижче приклад 2).

У прикладі (1) "неозначені" й "нові" іменникові групи *a woman* (жінка) та *a policeman* (полісмен) оформлені нульовим актуалізатором, оскільки їхні референти складають множину "ситуації", яка позначена у тексті іменником *a 'cinch'*: "*This time the opportunity presented what he fatuously termed to himself a 'cinch'. A young woman of a modest and pleasing guise was standing before a show window gazing with sprightly interest at its display of shaving mugs and inkstands, and two yards from the window a large policeman of severe demeanour leaned against a water-plug*" (O Henry).

Переклад українською мовою: "Цього разу трапилася така нагода, яка, на його думку, неодмінно мала закінчитися успіхом. Молода жінка, скромно і гарно вдягнена, стояла перед вітринною, зацікавлено розглядаючи встановлені там приладдя для гоління і чернильниці, а майже зовсім поруч сперся на пожежну колонку здоровенний, зовні дуже суворий полісмен". Переклад російською мовою: "Молодая женщина, скромно и мило одетая, стояла перед окном магазина и с живым интересом рассматривала тазики для бритья и чернильницы, а в двух шагах от нее, опершись о пожарный кран, красовался здоровенный, сурового вида полисмен".

У прикладі (2) нульовий детермінатив в українському та російському перекладах англійської іменникової групи *a dark goblin* (домовик) зумовлений тим, що поява нового персонажа, – служниці-негритянки Клари – на позначення якої і вжите згадане словосполучення, передбачуване й очікуване, оскільки у попередньому висловлюванні згадується її ім'я: "*Presently the tocsin of 'Clara' sounded to the world the state of Miss Leeson's purse. A dark goblin seized her, mounted a Stygian stairway, thrust her into a vault with a glimmer of light in its top and muttered the menacing and cabalistic words 'Two dollars'*" (O Henry).

Переклад українською мовою: “Незабаром оклик «Кларо!» , що пролунав як на стіл, сповістив світ про стан гаманця міс Лісон. Чорний домовик схопив її, підняв по пекельних сходах, кинув у склеп, куди ледь проникало десь зверху тьмяне світло, і пробурмотів грізні кабалістичні слова: «Два долари!»” Переклад російською мовою: “Темный призрак схватил ее, поднял по адской лестнице, втолкнул в склеп с тусклым светом где-то под потолком и пробормотал грозные таинственные слова: «Два доллара!»”

Підсумовуючи сказане вище, можна зробити такі висновки. У текстах перекладу українською та російською мовами англійський тематичний “неозначений” і “новий” іменник-підмет на позначення “випадкового” персонажа повинен оформлятися детермінативом – неозначеним займенником “якийсь”/“какой-то” або прономіналізованим числівником “один” – з метою уникнення комунікативних помилок та непорозумінь у цільових текстах.

Предметом дослідження цієї статті були прийоми перекладу англійських іменників, актуалізація яких здійснювалася виключно за допомогою неозначеного артикля. Аналіз оформлення англійських “неозначених” і “нових” іменникових груп, актуалізація яких відбувається за допомогою означень, у перекладах українською та російською мовами є перспективою подальших розвідок у цьому напрямі.

Література

1. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Шарль Балли; пер. с франц. Е. В. и Т. В. Вентцель. — Москва : Изд-во иностранной литературы, 1955.—416 с.
2. Падучева Е. В. Высказывание и его соотносительность с действительностью. Референциальные аспекты семантики местоимений / Елена Викторовна Падучева. — Москва : Наука, 1985. — 272 с.
3. Бреус Е. В. Теория и практика перевода с английского языка на русский. Часть 1 : уч. пособ. / Евгений Васильевич Бреус. — Москва : Изд-во УРАО, 2001. — 104 с.
4. Чейф У. Данное, контрастивность, определенность, подлежащее, топика и точка зрения / Уоллес Чейф; пер. с англ. Н. И. Лауфер // Новое в зарубежной лингвистике. — Москва : Прогресс, 1982. — Вып. XI. — С. 277–316.
5. Введение в сравнительную типологию английского, русского и украинского языков / [К. К. Швачко, П. В. Терентьев, Т. Г. Янкуян, С. А. Швачко]. — К.: Вища школа, 1977. — 148 с.
6. Гуревич В. В. Теоретическая грамматика английского языка. Сравнительная типология английского и русского языков : уч. пособ. / Валерий Владимирович Гуревич. — Москва : Флинта; Наука, 2003. — 168 с.
7. Карабан В. І. Посібник-довідник з перекладу англійської наукової і технічної літератури на українську мову. Частина 1. Граматичні труднощі: навч. посіб. / Вячеслав Иванович Карабан. — Флоренція; Страсбург; Гранада, Київ : TEMPUS, 1997. — 317 с.
8. Корунець І. В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад): підруч. для студ. вищ. навч. закл. / Ілько Вакулович Корунець. — Вінниця : Нова Книга, 2003. — 448 с.
9. Гуськова Т. И. Трудности перевода общественно-политического текста с английского языка на русский: уч. пос. [для ин-тов и фак. иностр. яз.] / Т. И. Гуськова, Г. М. Зиборова. — Москва : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2000. — 228 с.
10. Федоров А. В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы): учеб. пособ. для ин-тов и фак. иностр. яз.; 5-е изд. / Андрей Венедиктович Федоров. — Москва : Филология Три, 2002. — 416 с.
11. Рейман Е. А. Английский артикль. Коммуникативная функция / Е. А. Рейман. — Ленинград : Наука. Ленинградское отделение, 1988. — 115 с.
12. Селиверстова О. Н. Коммуникативная перспектива высказывания // Теория функциональной грамматики. Субъектность. Объектность. Коммуникативная перспектива высказывания. Определенность / неопределенность / О. Н. Селиверстова, Л. А. Прозорова. — Санкт-Петербург : Наука, 1992. — С. 189–231.
13. Шевякова В. Е. Современный английский язык (Порядок слов, актуальное членение, интонация) / Валентина Ефимовна Шевякова. — Москва : Наука, 1980. — 382 с.
14. Ковтунова И. И. Современный русский язык. Порядок слов и актуальное членение : уч. пособ. Изд. 2-е, стереотипное / Ирина Ильинична Ковтунова. — Москва : Едиториал УРСС, 2002. — 240 с.
15. Селиверстова О. Н. Труды по семантике / Ольга Николаевна Селиверстова. — Москва : Языки славянской культуры, 2004. — 960 с. — (Studia philologica).
16. Ковтунова И. И. Структура художественного текста и новая информация // Синтаксис текста / Ирина Ильинична Ковтунова. — Москва : Наука, 1979. — С. 262–275.
17. Гладров В. Семантика и выражение определенности / неопределенности // Теория функциональной грамматики. Субъектность. Объектность. Коммуникативная перспектива высказывания. Определенность / неопределенность / В. Гладров. — Санкт-Петербург : Наука, 1992. — С. 232–266.

Перелік умовних скорочень назв джерел ілюстративного матеріалу

O Henry	Henry, O. 100 Selected Stories: [оповідання] / Henry, O. — Chatham : Wordsworth Edition Limited, 1995. — 740 p. — (Першотвір).
Переклад українською мовою	Генрі О. Останній листок : [оповідання] / О. Генри; [пер. з англ.]. — К. : Молодь, 1983. — 224 с.
Переклад російською мовою	Генри О. Дары волхвов: [рассказы] / О. Генри; [пер. с англ.]. — Москва: Астрель, 2012. — 480 с.

The article investigates and analyses the ways of translation of an English noun that denotes an indefinite and new object into the Ukrainian and Russian languages. If a noun that denotes so called ‘occasional’ object is used as the subject of the sentence and as the theme of the utterance it should be preceded by a pronoun “якийсь” / “какой-то” or “один” in the target texts to avoid misunderstandings.

Key words: *actual division of the sentence (information-bearing structure of the sentence), theme, the indefinite article, a noun to denote an indefinite and new object, an ‘occasional’ object.*